

ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН І ПОЛІТОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ

На правах рукопису

ГОЛОВЕНЬКО Валерій Антонович

УКРАЇНСЬКИЙ МОЛОДІЖНИЙ РУХ У ХХ СТОЛІТТІ

(історико-політологічний аналіз осковних періодів)

Спеціальність 23.00.02. – політичні інститути та процеси

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук**

КИЇВ 1995

22.001

00761524 (P)

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Інституті національних відносин і політології НАН України

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор СОЛДАТЕНКО Валерій Федорович.

Офіційні опоненти:

1. Доктор історичних наук, професор ГОРДІЄНКО Леонід Митрофанович.

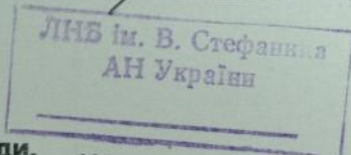
2. Кандидат історичних наук КОЛЯКА Ірина Валентинівна.

Провідна організація: Київський державний педагогічний університет ім.М.Драгоманова Міністерства освіти України, м.Київ.

Захист відбудеться "14" листопада 1995 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.01.67.01 в Інституті національних відносин і політології НАН України за адресою: 252011, Київ, вул.Кутузова, 8.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту національних відносин і політології НАН України (вул.Кутузова, 8).

Автореферат розісланий "29" вересня 1995 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради, кандидат історичних наук

Ю.А.Левенець

Історичний розвиток суспільства значною мірою залежить від того, як воно використовує такий дієвий фактор суспільно-політичного функціонування, як молодь.

Процеси, що відбуваються у зв'язку з розбудовою української держави, привели до значних змін у політичному житті суспільства. З одного боку, формується нова структура політичної системи, а, з іншого, – якісно міняються її складові частини, до яких належить і молодіжний рух.

В ході становлення самостійної державності молодіжний рух стає іншим як за формами, так і змістом діяльності. На сьогодні в Україні формуються структури державної молодіжної політики, розвивається її правова база, діють 29 громадських молодіжних об'єднань, що претендують на статус всеукраїнських, і біля 200 регіональних об'єднань (1). Змінюються методи та напрямки роботи молодіжних організацій з молоддю, співпраці з органами влади, інтеграції у міжнародні молодіжні структури.

Все це визначає **актуальність дослідження** стану, характеру та рушійних сил як сучасного молодіжного руху, так і його історії.

Об'єктом дисертаційного дослідження є український молодіжний рух у всі періоди його розвитку протягом ХХ століття. При цьому дисертант намагався не замикати поняття “молодіжний рух” в межах лише громадських об'єднань, а й дослідити його державні структури, регу-

1 – Молоде покоління нової України. – К.: “А.Л.Д.”, 1995. – С.73.

лятивну та інформаційні підсистеми.

Вивчаючи історію українського молодіжного руху, автор прагнув охопити всю його географію, досліджуючи не лише ту частину, яка існувала на українських землях, які раніше входили до складу Росії, СРСР, але й інші місця поселення українців, зокрема західної української діаспори.

Предметом дисертаційного дослідження є історико-політологічний аналіз основних періодів українського молодіжного руху ХХ століття.

Історіографічна та джерельна база дослідження характеризується прагненням дисертанта врахувати зусилля інших дослідників, котрі присвятили свої роботи як молодіжному рухові України зокрема, так і проблемам даного явища в цілому. Однак, це ускладнювалося тим, що науковці по-різному оцінювали і оцінюють сам предмет дослідження: більшість як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників вважає, що молодіжний рух включає в себе лише громадські об'єднання молоді, певна частина радянської історіографії сюди відносила тільки одну організацію – комсомол.

Хоча вивченням молодіжної, комсомольської проблематики в колишньому СРСР займалося декілька тисяч дослідників (1) і ними було видано тисячі статей, сотні брошур, монографій, захищено понад 1000 дисертацій (2), ні в українській, ні в загальносоюзній історіографії немає

1 – Ильинский И.М. ВЛКСМ в политической системе советского общества. – М., 1981. – С.27.

2 – Позывные истории. Выпуск 9. – М., 1990. – С.23.

жодного комплексного дослідження молодіжного руху.

Найцікавішими в радянській історіографії молодіжного руху є 20-ті – початок 30-х років. В СРСР тоді було видано біля 400 книг, брошур, збірників статей по історії комсомолу (1). Значна частина з них була присвячена ЛКСМ України (2). Хоча література цього періоду теж мала певні заідеологізовані стереотипи та догматичні схеми, але містить чимало цікавих фактів, які в подальшому зникли зі сторінок історико-комсомольських досліджень. Уже в 20-ті роки була зроблена спроба узагальнюючих робіт, з'явилося також ряд праць, присвячених альтернативним комсомолу організаціям, світовому молодіжному рухові.

Однак з початку 30-х років ситуація змінилася на гірше. З появою листа Сталіна Й.В. “Про деякі питання історії більшовизму”, який він направив у редакцію журналу “Пролетарская революция” в 1931 році, а потім виходом “Короткого курсу історії ВКП(б)” почалося формування сталінського бачення історії більшовицької партії, країни в цілому. Під це “прокрустово ложе” підганялася й історія комсомолу, молодіжного руху в цілому (3).

1 – Галаган А.А. Неоткрытые страницы истории (О “белых пятнах” и “черных дырах” истории Ленинского комсомола). – Саратов, 1989. – С.6.

2 – Див.: Стрельський Г.В. Мемуари перших комсомольців як історичне джерело // Український історичний журнал. – 1989. – №12. – С.37–48.

3 – Див.: За більшовицьку історію Ленінського комсомолу. – Х., 1932.

Лише наприкінці 50-х і в 60-і роки з’явилися нові дослідження історії комсомолу, що стосувалися як загально-республіканської, так і деяких місцевих організацій. На відміну від часу перших праць з цієї проблеми, коли історія молодіжного руху була, по суті, самостійною галуззю, у цей період вона втрачає незалежне становище і перетворюється на частину історико-партійної науки. Так, із 932 дисертацій, присвячених комсомолу, що були захищені в СРСР до 1978 року, понад 250, у т.ч. 22 докторських, розглядали проблеми взаємовідносин партії з комсомолом, партійного керівництва спілкою (1).

У найбільш концентрованому вигляді всі досягнення й недоліки в опрацюванні проблем історії комсомолу республіки відбилися у такій узагальнюючій праці, як “Історія Ленінської Комуністичної Спілки Молоді України”, перше видання якої вийшло напередодні п’ятидесятиріччя ЛКСМУ. Авторським колективом, безперечно, була проведена велика дослідницька робота, проте, дане дослідження, як і вся тогочасна історико-партійна наука, відзначається певною схематичністю, догматизмом, парадністю, лакуванням дійсності, замовчуванням “заборонених” чи “незручних” для тогочасної ідейної лінії КПРС тем, подій, фактів, окремих осіб і кон’юнктурним випинанням інших, безлюдністю багатьох сторінок.

У 70–80-і роки інтерес до історії комсомолу, проблем молодіжного руху не згасав. Особливої уваги заслуговують праці Сулемова В.О., Ільїнського І.М., Лукова В.А., Мошняги В.П., Криворученка В.К., хоча і тут весь багатий фактичний матеріал автори змушені були підганяти під

1– Ильинский И.М. Указ. раб.– С.31,34.

догматичні схеми, висновки історико-партійної науки (1).

У кінці 80-х років глибокі зміни, що відбулися в житті країни і, відповідно, в історичній науці, торкнулися й історіографії молодіжного руху. Вийшло ряд видань, в яких робилася спроба дещо критичніше, ніж раніше, переоцінити минуле і дати оцінку нинішнього стану молодіжного руху (2). Однак, динамічність, глибина змін у суспільстві привели до того, що автори як цих, так і ряду інших праць, постійно відставали і у своїх теоретичних підходах, і в методології дослідження. Молодіжний рух у них представлений лише комсомолом і неформальними об'єднаннями молоді.

1 – Сулемов В.А. Союз молодых борцов. Теория, исторический опыт и современные проблемы коммунистического строительства. – М., 1982; Ильинский И.М. ВЛКСМ в политической системе современного общества. – М., 1980; Луков В.А. Молодежное движение в социалистическом обществе. Вопросы теории и практики. – М., 1987; Мошняга В.П. Молодежь в борьбе за мир и социальный прогресс. – М., 1981; Криворученко В.К. Единство цели. – М., 1980.

2 – Молодежь – 89. – М., 1989; Самодеятельные объединения молодежи: вопросы и ответы. – К., 1989; Молодежный ренессанс. – М., 1990; Материалы научно-практической конференции “ЛКСМ Украины: пути обновления”. – К., 1990; Галаган А.А. Неоткрытые страницы истории (О “белых пятнах” и “черных дырах” истории Ленинского комсомола. – Саратов, 1989; Позывные истории. Выпуск 9. – М., 1990; Криворученко В.К. В тисках сталинщины: трагедия комсомола. – М., 1991; Очерки истории ВЛКСМ (В поисках истины). – Саратов, 1991 та інші.

Більш глибокий аналіз молодіжного руху України, його місця у здійсненні державної молодіжної політики поданий у збірниках, виданих на протязі трьох останніх років Українським науково-дослідним Інститутом проблем молоді (1).

Останнім часом з'явилося кілька дисертацій, статей, присвячених різним аспектам цієї теми (2). У них вперше в Україні зроблено спробу об'єктивно та неупереджено розглянути діяльність небільшовицьких молодіжних організацій, виробити деякі концептуальні підходи у вивченні даної проблеми. Певний внесок в історіографію молодіжного руху України зробили зарубіжні видання, праці пред-

1 – Вопросы политического лидерства (Информационно-методический сборник. – К., 1992; Збірник матеріалів про молодіжні об'єднання України. – К., 1991; Молодіжний і дитячий рух в Україні: історія та генезис. – К., 1993; Головатий М.Ф. Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення. – К., 1993; Головенько В.А., Корнієвський О.А. Український молодіжний рух: історія та сьогодення. – К., 1994. та інші.

2 – Див.: Зінько О.В. Молодіжний рух в УСРР у 20-ті роки. (Історіографічний аналіз літературних джерел 20-х – 30-х років). Автореф. дис... канд. іст. наук. – К., 1993; Корнієвський О.А. Молодіжний рух в новітній історії України (друга половина 80-х – початок 90-х років). Автореф. дис... канд. іст. наук. – К., 1993; Коляка І.В. Студентський рух в Україні (кінець 80-х – початок 90-х років ХХ ст.). Автореф. дис... канд. іст. наук. – К., 1994; Прилуцький В.І. Небільшовицькі молодіжні об'єднання в УСРР в 20-і роки. – К., 1993; Андрухів І.О. Західноукраїнські молодіжні товариства “Сокіл”, “Січ”, “Пласт”, “Луг”. – Івано-Франківськ, 1992 та інші.

ставників української діаспори, але вони з об'єктивних причин не можуть дати повної інформації про історію молодіжного руху України, часто не підтверджені посиланнями на архівні джерела, а також важкодоступні не лише для широкого загалу читачів, але навіть і дослідників (1).

Український молодіжний рух, особливо його громадські структури, окрім комсомолу, залишив після себе дуже бідну документальну базу. Дисертанту у пошуках інформації про нього довелося детально проаналізувати збірники документів, присвячені діяльності комсомолу; особливо ті, що вийшли протягом останніх років; ті, що розповідають про нинішній стан молодіжного руху України; деякі видання української діаспори.

При дослідженні молодіжного руху автором також було використано широкий масив періодичних видань, що виходили як в Україні, так і за її межами.

1 – Леник В. Українська організована молодь (молодечі організації від початків до 1914 р.). – Мюнхен – Львів, 1994; Спілка Української Молоді на чужині. – Лондон, 1954; Гей, там на горі “Січ” іде... – Вінніпег, 1965; Альманах-збірник ОДУМ-у. 1950–1965. – Чикаго, 1965; Тисовський О. Життя в Пласті. – Нью-Йорк, 1969; Левицький С. Український Пластовий Улад в роках 1911–1945 у спогадах автора (Причинки до історії Пласту). – Мюнхен, 1967; Плющ В. Спілка Визволення України та Спілка Української Молоді. – Мюнхен, 1975; Антонович М. Нарис історії Центрального Союзу Українського Студентства (1921–1945). – Мюнхен – Нью-Йорк – Торонто, 1976 та інші.

Джерельну базу дослідження складають також документи Центрального державного архіву громадських об'єднань України та Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України, архіву Служби безпеки України, Центру зберігання документів молодіжних організацій, Державного архіву Рівненської області, поточних архівів Міністерства України у справах молоді і спорту, кількох громадських об'єднань.

Враховуючи актуальність і недостатнє вивчення теми, автор прагнув по змозі заповнити цю значну прогалину у вітчизняній історіографії та дещо по-новому проаналізувати таку багатопланову проблему. Отож **кінцева мета** зводилася до вирішення цілого ряду **конкретних завдань**, а саме:

- окреслити загальну методологію, уточнити понятійний апарат дослідження в історичній ретроспективі;
- дати критичну оцінку головним стереотипам, що панували в радянській історіографії цієї теми;
- на основі вивчення історії розвитку українського молодіжного руху в ХХ столітті здійснити його періодизацію, провести історико-політологічний аналіз основних його періодів;
- дослідити основні проблеми українського молодіжного руху, що мали місце впродовж періоду його становлення;
- показати характерні риси комсомольсько-піонерського періоду українського молодіжного руху;
- проаналізувати основні тенденції розвитку молодіжного руху України в сучасних умовах;
- провести історико-політологічний аналіз молодіжного руху діаспори як специфічної складової частини українського молодіжного руху.

Разом з тим, автор не претендує на вичерпний аналіз всіх проблем українського молодіжного руху на протязі його складної історії, розуміючи, що це завдання ще не одного дослідження і не одного науковця.

Хронологічні межі дослідження досить широкі (всє ХХ століття), так як робиться спроба обґрунтування періодизації, дослідження змісту та форм існування українського молодіжного руху протягом найбільш важливого періоду в його історії – нинішнього віку.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали принципи історизму та наукової об'єктивності, фундаментальні положення вітчизняних і зарубіжних історіософських, політологічних концепцій про закономірності функціонування, специфіку генези молодіжного руху, загально-концептуальні основи української ідейної спадщини, а також об'єктивний, реалістичний підхід до аналізу конкретних історичних факторів і подій.

Дисертантом був використаний **предметно-хронологічний та системно-структурний методи дослідження**, що дало можливість вивчити український молодіжний рух як складне соціально-політичне явище.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що автор вперше зробив спробу проведення періодизації, написання узагальнюючого дослідження розвитку українського молодіжного руху в ХХ столітті, переглянувши деякі традиційні підходи до розуміння його суті та форм існування в політичній системі суспільства.

Дослідження має **практичну значимість** у тому, що основні його положення, узагальнення та висновки можуть стати у нагоді працівникам молодіжних державних структур, громадських об'єднань. Їх можна буде використати

при розробці навчальних програм і підручників з історії України, політології, для підготовки спеціальних курсів у вищих учбових закладах, а також при проведенні просвітницької роботи.

Наукова апробація дисертації проводилася в Інституті національних відносин і політології НАН України та в Українському науково-дослідному інституті проблем молоді. Результати роботи автора над проблемами українського молодіжного руху викладені у публікаціях, серед яких є наукові, науково-популярні статті, документальні публікації. Узагальнюючою з досліджуваної проблеми стала монографія “Український молодіжний рух: історія та сьогодення”.

Основні положення та висновки дисертаційної роботи були викладені автором у виступах на Другому конгресі молодих політиків України (Київ, 20–23 травня 1993 р.), Всеукраїнському семінарі-наradі працівників державних молодіжних органів та представників всеукраїнських молодіжних та дитячих громадських об’єднань “Роль державних структур та молодіжних організацій у формуванні державної молодіжної політики” (Рівне, 28 лютого – 2 березня 1995 р.), міжнародній науково-практичній конференції “Співробітництво Схід-Захід для молоді: від національних, регіональних і муніципальних структур до розвитку молодіжної ініціативи” (Київ, 12–16 листопада 1994 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Людина і політика” (Харків, 27–30 вересня 1993 р.), на Всеукраїнському семінарі працівників інститутів підвищення кваліфікації Міністерства освіти України “Виховання громадянина України в системі діяльності дитячо-юнацьких організацій: пластова метода виховання” (Тернопіль, 4–7 травня 1995 р.) та ін., під час проведення занять зі слухачами

школи молодих політиків України, курсів підвищення кваліфікації працівників органів у справах молоді державної виконавчої влади.

Публікації та інші наукові доробки по темі дисертації отримали позитивні рецензії й відгуки.

Структура дисертації охоплює вступ, п'ять розділів, висновки, перелік бібліографічних посилань та список використаних джерел та літератури.

У першому розділі **“Теоретико-методологічні аспекти дослідження”** дається визначення поняття “український молодіжний рух” та його складових частин, обґрунтовується методологія підходів до вирішення питання періодизації молодіжного руху.

Проаналізувавши основні підходи, визначення, що існують у науковців стосовно молодіжного руху, дисертант вважає, що більшість з них не повною мірою відображають його суть як досить складного соціального явища. Як на думку автора, молодіжний рух можна порівняти зі своєрідною політичною системою молоді, головне завдання якої – визначення та реалізація молодіжної політики суспільства. Він включає в себе ряд підсистем, основними з яких є організаційно-інституційна, регулятивна та інформаційна. Найважливішою з них є перша і, зокрема, її громадські молодіжні об'єднання, хоча з кожним роком зростає значимість державних молодіжних структур, що розробляють і здійснюють державну молодіжну політику.

Обґрунтовуючи періодизацію історії молодіжного руху, дисертант виходив з того, що її критерії складаються з двох взаємопов'язаних елементів. Перший з них характеризує зовнішні, об'єктивні умови розвитку цього процесу – рівень демократизації суспільства, розмах і форми громад-

ського руху в цілому, зміни політичної обстановки, в якій розвивається молодіжний рух, ставлення суспільства до молодіжних проблем тощо. Другий елемент критеріїв періодизації розкриває зміст цього процесу шляхом аналізу діалектики розвитку складових частин самого молодіжного руху, їх впливу на життя суспільства в цілому, вирішення проблем молоді зокрема, визначення місця молодіжного руху в політичній системі суспільства тощо. Безперечно, що саме другий критерій є головним у здійсненні періодизації молодіжного руху. Однак, необхідно враховувати і те, що він значною мірою є похідним від першого, детермінований ним.

Беручи за основу головний критерій поділу молодіжного руху, стан розвитку його основних складових частин (головним чином таких підсистем, як організаційна, регулятивна та інформаційна), напрямки і форми його діяльності, дисертант виділяє в історії українського молодіжного руху ХХ століття три основні періоди, аналіз яких проводиться в наступних розділах дисертації.

Другий розділ **“Основні проблеми періоду становлення українського молодіжного руху”** присвячений характеристиці першого періоду історії українського молодіжного руху ХХ століття, межі якого обумовлені дисертантом таким чином: з початку віку до середини 20-х років – для Радянської України, і до кінця 30-х років – для Західної України.

Для цього періоду головним було те, що найбільш розвиненою з названих підсистем була перша – організаційна. Причому, в ній у той час провідну роль відігравали громадські структури молодіжного руху.

Визначальною рисою даного періоду було становлення

і масовий розвиток різноманітних громадських структур українського молодіжного руху. Всіх їх умовно можна поділити на 4 таких групи:

- 1) молодіжні об'єднання, що сповідували певну політичну лінію, були активними прибічниками тієї чи іншої партії, а інколи навіть і їх структурними підрозділами;
- 2) молодіжні організації та інші структури, що виникали і будували свою роботу за певною національною ознакою;
- 3) релігійні молодіжні організації;
- 4) неполітичні молодіжні об'єднання.

У період становлення українського молодіжного руху дуже важливу роль, особливо у зміцненні його громадських структур, відіграла студіююча молодь. Це, в першу чергу, стосується студентства, яке масово створювало свої громадські об'єднання та брало активну участь у діяльності “дорослих” формувань. Значну роль у розвитку громадських структур українського молодіжного руху відіграла також учнівська молодь.

До 1917 року майже не мала своїх організованих структур робітнича молодь, хоча вона і брала участь у політичному житті суспільства. Молоді робітники входили до “дорослих” політичних партій, організацій, хоча жодна із партій до 1917 року серйозно не працювала над створенням молодіжних структур серед робітничої молоді. Масово ж молодіжні робітничі організації почали утворюватися після Лютневої революції 1917 року. Особливо багато було організацій, що підтримували більшовиків і які почали називати себе соціалістичними спілками робітничої молоді – III Інтернаціонал.

На першому етапі розвитку українського молодіжного

руху ХХ століття на українських землях розвивалися не лише українські за демографічною ознакою чи політичним, культурологічним спрямуванням громадські молодіжні об'єднання та молодіжні об'єднання інших національностей, але існували (особливо в радянській державі та панській Польщі) й загальносоюзні та загальнопольські молодіжні структури, в діяльності яких брала участь молодь всіх національностей у тому числі й українська.

Хоча, з одного боку, громадські структури українського молодіжного руху в цей час на всіх українських землях однаково активно розвивалися і ми нараховуємо десятки їх різноманітних назв та напрямків діяльності, але, з іншого боку, вони по-різному охоплювали молодь у різних регіонах: на заході України в них перебував більший відсоток молоді.

Аналізуючи стан легітимності громадських структур українського молодіжного руху, необхідно зазначити, що на сході і на заході України він також був дещо різним. З одного боку, це визначалося тими формами і методами, які використовувалися молодіжними об'єднаннями у діяльності: одні відзначалися радикалізмом і закликами до революційної, насильницької боротьби з існуючими режимами, а інші стояли на позиціях еволюційного розвитку українського суспільства, намагалися вирішити лише певні культурологічні проблеми. Тому перші, ясна річ, вимушені були діяти нелегально, підпільно, а другі мали можливість легального існування. Але, з іншого боку, легітимність громадського руху в цілому і молодіжних його структур зокрема у значній мірі визначалася і тим, яка політична система існувала в тих країнах, до складу яких входили ті чи інші українські землі.

Оцінюючи в цілому стан розвитку регулятивної підсистеми українського молодіжного руху на даному етапі, необхідно підкреслити, що в цей час вона лише зароджувалася.

Відбувалося також становлення й інформаційної підсистеми. З січня 1900 року появився перший номер “Молодої України”, видавці якого поставили за завдання “стати органом молоді всієї України”.

Але масово молодіжні видання почали виходити у 20–30 роки. У Західній Україні серед видань, які випускали молодіжні організації, найвідомішими були: “Молоде життя” (Пласт), “Сокільські вісти” (“Сокіл”), “Вісти з Лугу” (“Луг”), “Католицьке юнацтво” (КАУМ “Орли”), “Młoda Wies – Молоде село” (ВССМ), “Студентський прапор” (ОПУС). Виходили також молодіжні та дитячі видання, які не були органами конкретних організацій, наприклад: “Наш путь”, “Молоді каменярі”, “Молоде село”, “Малі друзі”, “Молодняк”, “Дорога”.

Значна увага розвитку молодіжної преси приділялася і в Радянській Україні. У цей час комсомол мав видавництво “Молодой рабочий”, всеукраїнські видання “Комсомолец України”, “Юнацький рух”, “Юный спартак” (з 1924 року “Юный ленинец”), “На зміну”, “Червоні квіти”, “Більшовинята” та цілий ряд місцевих газет.

Третій розділ “Характерні риси комсомольсько-піонерського періоду українського молодіжного руху” присвячений другому періодові українського молодіжного руху ХХ століття, який, як на думку дисертанта, мав наступні межі: з середини 20-х років – на українських землях, що входили до складу СРСР, а з кінця 30-х років (за виключенням періоду Великої Вітчизняної війни) – на всіх українських землях – і до середини 80-х років.

Весь цей час український молодіжний рух був представлений лише комсомолом і піонерською організацією, що працювала безпосередньо під його керівництвом. Порізно можна оцінювати їх місце в житті молоді. Як на думку дисертанта, ці дві організації за більш як 70 років свого існування зробили для молодих людей багато чого позитивного, але були в їх історії і чорні сторінки, до яких, у першу чергу, необхідно віднести їх місце і роль у репресіях проти молоді в роки культу особи Сталіна. Разом з тим, особливу увагу необхідно звернути на те, що ВЛКСМ (ЛКСМУ весь час була його складовою структурною частиною) та піонерська організація, як породження тоталітарного радянського режиму, виконували в цей період у молодіжному середовищі роль громадської молодіжної організації, були філіями, резервом комуністичної партії, і їм правлячий режим передав функції держави у роботі з підростаючим поколінням. Уособлюючи собою в цілому молодіжний рух тоталітарної радянської системи ці дві організації робили все можливе, щоб виховувати не лише своїх членів, а всю молодь країни у комуністичному дусі, формувати відповідну, ту що підходила їм та їх формам діяльності, регулятивну та інформаційну підсистему. Отож, якою була партія, держава, таким було і їх “дитя” – комсомол.

Так як ледь не з першого дня існування комсомолу комуністична партія вважала його єдиною можливою формою громадського молодіжного руху і так як ця спілка відразу ж була проголошена резервом і найближчим помічником комуністичної партії, то ВЛКСМ отримала особливий правовий статус (за весь час свого існування – з червня 1919 по вересень 1991 року ЛКСМУ так і не була зареєст-

рована у відповідних органах радянської влади). Своєрідна ж права легітимізація комсомолу постійно відбувалася у відповідності з документами РКП(б) та самого комсомолу. Статус піонерської організації також визначався лише постановами партії та комсомолу.

У кінці 70-х, у першій половині 80-х років комсомол, піонерська організація, як і політична система тоталітарного радянського режиму в цілому, вступили в глибоку кризу. Потребувала нового змісту і права легітимізація як громадської активності суспільства в цілому, так і молодіжного руху зокрема.

У четвертому розділі **“Основні тенденції розвитку молодіжного руху України в сучасних умовах”** дисертант аналізує третій період українського молодіжного руху ХХ століття. Він почався в середині 80-х років і характеризувався на першому етапі появою значної кількості різноманітних громадських молодіжних структур, що називалися тоді “неформальними об’єднаннями молоді”. У 1988 році самодіяльні групи діяли більш як за 200 напрямками.

За десять років свого розвитку у складних політичних та економічних умовах (найважливішим, визначальним у політичному плані тут стало здійснення так званої “перебудови” та проголошення незалежності України) український молодіжний рух пройшов складний шлях і характеризується наступними чинниками:

– значними змінами, що відбулися в організаційно-інституційній його підсистемі (нині замість дітищ тоталітарної радянської системи – комсомольської та піонерської організацій створено цілу низку різноманітних за політичними уподобаннями та формами діяльності громадських

молодіжних структур: в Україні діє майже 30 всеукраїнських та біля 200 регіональних молодіжних об'єднань; розвивається система державних інститутів, що займаються формуванням та здійсненням державної молодіжної політики: в 1990 році утворено Державний комітет у справах молоді, фізичної культури і спорту (у 1991 році його перетворено у Міністерство України у справах молоді і спорту), а також відповідні державні молодіжні виконавчі структури на обласному та районному рівнях; з 1993 року формується мережа соціальних служб для молоді; з 1991 року діє Український науково-дослідний інститут проблем молоді та 6 його регіональних відділень);

– активним формуванням регулятивної підсистеми (у 1990 році був прийнятий Закон СРСР “Про громадські об'єднання”, який вперше за радянської доби виходив з реалій тієї багатопартійності, яка формувалася в країні; ще більш значною подією для розвитку молодіжного руху стало прийняття 16 квітня 1991 року Закону СРСР “Про загальні засади державної молодіжної політики в СРСР”; у 1992 році прийнятий Закон України “Про об'єднання громадян”; 15 грудня 1992 року та 5 лютого 1993 року були прийняті відповідно Декларація “Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні” та Закон України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”);

– суттєвими переминами у розвитку інформаційної підсистеми молодіжного руху України (вийшли з підпорядкування ЛКСМУ, а потім СМОУ всі молодіжні видання; частина з них отримала статус загальномолодіжних, інші змінили орієнтири в своїй діяльності чи зовсім припинили роботу; появилися нові молодіжні видання; в 1994 році почало діяти Українське Молодіжне Агентство – УМА).

Незважаючи на складну політичну ситуацію, важке економічне становище, складнощі періоду розбудови української державності, процес відродження та становлення якісно нового молодіжного руху України продовжується.

П'ятий розділ "Молодіжний рух діаспори як специфічна складова українського молодіжного руху"

присвячений особливій сторінці українського молодіжного руху – історії громадських молодіжних структур української діаспори. Її періодизація, звичайно, не співпадає з тими межами, які дисертант визначив для молодіжного руху, що існував і розвивався на споконвічних українських землях. Вона пов'язана, в першу чергу, з періодами хвиль еміграції українського населення, що мали місце в ХХ столітті. Є значна різниця в періодизації молодіжного руху східної та західної української діаспори. Але, виходячи з того, що дисертант проводить періодизацію українського молодіжного руху ХХ століття лише в цілому, виділяючи тільки головні періоди в його історії, і не здійснює більш детального їх поділу на менші, уточнюючі періоди чи етапи розвитку, то й історія молодіжного руху української діаспори подається без такого поділу, як одна цілісна сторінка українського молодіжного руху.

Виходячи з того, що молодіжний рух є специфічною політичною системою молоді, дисертант враховує те, що громадські молодіжні структури української діаспори одночасно і головним чином є складовими частинами громадських структур молодіжного руху тих країн, на території яких вони знаходяться: вони підпорядковуються їх регулятивним підсистемам, їх видання впливаються до єдиної молодіжної інформаційної підсистеми. З українським молодіжним рухом їх єднає духовна близькість, намагання вивчати українську культуру, політичну ситуацію на бать-

ківщині, проблеми молоді України, а інколи, по можливості, і допомагати їх вирішувати.

Характеризуючи в цілому молодіжні структури української діаспори, дисертант дає їм наступну узагальнюючу оцінку:

– за масштабами діяльності, організаційними структурами їх можна поділити на дві основні групи: до першої належать ті з них, які у відповідності з однаковими політичними, ідейними й іншими уподобаннями об'єднують молодь української діаспори в кількох країнах світу (сюди відносимо ЦЕСУС, Пласт, СУМ, ОДУМ, ТУСМ, ФТУСК “Обнова”, УСАТ “Зарево”, СУСТЕ, ЛУМПА, РУМПА, МУН), а до другої – ті організації, що діють у межах окремих країн, мають лише в них свої структури (сюди належать СМК, ОУМФ, КЛЕМ, СУМК, УКЮ);

– більшість молодіжних об'єднань (за виключенням у чомусь лише Пласту) працюють під керівництвом певних “дорослих” політичних сил, а інколи є навіть їх складовими частинами;

– молодіжні організації української діаспори не тільки перебувають під впливом різноманітних партій та громадських об'єднань, але й беруть самі активну участь у політичному житті;

– головне, чим постійно й найбільш активно займалися та займаються молодіжні об'єднання української діаспори, є залучення молоді до культурологічної роботи, до занять спортом;

– значне місце в діяльності молодіжних організацій діаспори займають питання виховання дітей і молоді і, зокрема, на традиціях українського народу;

– багато уваги молодіжні організації приділяють видавничій діяльності;

– характерним для молодіжних організацій української діаспори завжди було і є те, що вони вважають своїм обов'язком сприяти українському народові в його визвольній боротьбі, надавати молоді України посильну допомогу.

У висновках узагальнено основні підсумки дисертаційного дослідження, зміст якого засвідчує складність шляху, який пройшов український молодіжний рух протягом ХХ століття. Визначальним, як на думку дисертанта, було формування його як своєрідної політичної системи української молоді, зародження та становлення основних його підсистем: організаційно-інституційної, регулятивної та інформаційної. В залежності від стану розвитку кожної з них, форм, методів та напрямків діяльності всю історію українського молодіжного руху ХХ століття можна поділити на три основні періоди: становлення, комсомольсько-піонерський та відродження.

Протягом останнього періоду, особливо за час розбудови української державності, український молодіжний рух стає набагато складнішим від свого попередника як за формами, так і змістом діяльності. У висновках дисертант дає ряд пропозицій стосовно вироблення нової наукової концепції розвитку українського молодіжного руху (зокрема, вказано на необхідність підготовки наукових праць, науково-популярних книг, в яких би системно аналізувався досвід співпраці державних і громадських молодіжних структур, інституалізації молодіжного руху в політичну систему суспільства в умовах розбудови української державності, у зарубіжних країнах), щодо вирішення конкретних питань здійснення державної молодіжної політики в Україні (рекомендується впровадити більш чітку нормативно-правову

базу забезпечення самоорганізації, захисту громадських молодіжних структур, їх співпраці з державою, сформувані державну програму підтримки молодіжних організацій, виробити систему навчання та перепідготовки лідерів та організаторів молодіжного і дитячого руху).

СПИСОК ОСНОВНИХ ОПУБЛІКОВАНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ДИСЕРТАНТА:

Монографії:

1. Український молодіжний рух: історія та сьогодення. – К.: Наукова думка. – 1994. – 111 с. (у співавторстві).
2. Чорні роки комсомолу України. – К.: Молодь. – 1990. – 136 с. (у співавторстві).

Брошури:

1. Збірник матеріалів про молодіжні об'єднання України. – К.: УкрНДІ проблем молоді. – 1991. – 143 с. (у співавторстві).
2. Забытые страницы... – К.: Молодь, 1990. – 62 с. (у співавторстві). (Мова рос.).

Статті:

1. Следствие продолжается... (О месте и роли комсомола Украины в репрессиях, проводимых в период культа личности Сталина) // *Ракурс. Науково-інформаційний тематичний бюлетень.* – 1991. – №11. – С.2–23. (Мова рос.).
2. Молодіжний рух на Україні: історія і сучасність // *Вопросы политического лидерства (информационно-методический сборник).* – К.: УкрНИИ проблем молодежи, 1992. – С.73–105.
3. Молодіжний рух України: історія і сучасність // *Молодіжний і дитячий рух в Україні: історія та генезис.* – К.: УкрНДІ проблем молоді, 1993. – С.24–49.

4. Сучасні тенденції та генезис молодіжного руху в Україні // *Молодь України: стан, проблеми, шляхи розв'язання. Збірник наукових публікацій УкрНДІ проблем молоді за підсумками виконання наукових програм і проектів у 1992 році.* – К.: УкрНДІ проблем молоді, 1993. – С.53–66.

5. Молодіжний рух в Україні: історія і сьогодення // *Рідна школа.* – 1993. – №5. – С.15–17.

6. Життя в Пласті // *Рідна школа.* – 1993. – №10. – С.38–42.

7. Молодіжний рух України // *Молодь України: для неї і про неї.* – К.: УкрНДІ проблем молоді, 1993. – С.65–72.

8. Зародження українського молодіжного руху. Генезис молодіжного руху України: історія та сучасність // *Ракурс УІМ. Науково-інформаційний бюлетень.* – Січень 1994. – №1. – С.25–31.

9. Становлення молодіжного руху. Генезис молодіжного руху України: історія та сучасність // *Ракурс УІМ. Науково-інформаційний бюлетень.* – Червень 1994. – С.23–30.

10. Молодіжний рух // *Молоде покоління нової України.* – К.: "А.Л.Д.", 1995. – С.68–72.

11. Роль и место молодежного движения Украины в развитии обмена Восток-Запад (исторический аспект проблемы) // *Сотрудничество Восток-Запад для молодежи: от национальных, региональных и муниципальных структур – к развитию молодежной инициативы.* – Люксембург: Отдел официальных публикаций Европейского Сообщества, 1995. – С.93–94. (Мова рос.).

GOLOVENKO V.A. Ukrainian Youth Movement of XXth Century (Historical-political Analysis of the Main Periods). The dissertation is submitted for the candidate degree in political sciences. Speciality 23.00.02 – Political Institutes and Processes. Institute of Ethnic and Political Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kiev, 1995.

The dissertation provides historical-political analysis of the main periods in Ukrainian youth movement in XX century. These are defined in accordance with the level of development of youth movement main components. Theoretical problems of youth movement are studied at great length. Practical recommendations concerning youth movement formation and its development as an independent component of Ukrainian society selforganisation are given.

ГОЛОВЕНЬКО В.А. Українське молодежнє движение в ХХ веке (історико-політологічний аналіз основних періодів).

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. Институт национальных отношений и политологии НАН Украины, Киев, 1995.

В диссертации проводится историко-политологический анализ основных периодов украинского молодежного движения в ХХ столетии, которые диссертант определяет в соответствии с уровнем развития его основополагающих составных частей как своеобразной политической системы столь значимой социальной группы общества, как молодежь. Подробно исследуются проблемы теории такого сложного социального явления, как молодежное движение, а также предлагаются практические рекомендации в решении вопросов формирования и становления его в качестве самостоятельной составной части структур самоорганизации украинского общества.

Ключові слова:

молодь, молодіжний рух, політична система українського суспільства.

АВ 33.449

Підписано до друку 15.09.95. Формат 60x84 1/16
Тираж 100. Зам. 24 1995 р.
Видавництво "А.Л.Д."